

کتاب اول

نیازسنجی در برنامه های آموزش و ارتقای سلامت

کلیات کارگاه نیازسنجی آموزشی در حوزه سلامت

مقدمه

اولین گام در طراحی هر برنامه، شناسایی نیازهاست. بدون انجام یک نیازسنجی درست، امکان تنظیم درست اهداف برنامه، تخصیص منابع لازم و ارائه دیدگاه‌ها و روش‌های مناسب برای رفع این نیازها وجود ندارد. با نیازسنجی مشخص می‌شود که مشکل در کجاست و کدام بخش از مشکل نیاز به کدام نوع مداخله دارد. یکی از مهارت‌های اساسی که لازم است فعالان حوزه آموزش و ارتقای سلامت و آموزش دهندگان سلامت آن را کسب کنند، نحوه طراحی و اجرای نیازسنجی سلامت و به ویژه نیازسنجی آموزشی است. در این بخش، تلاش می‌شود تا فراگیران با اصول علمی و عملی انجام نیازسنجی در برنامه‌های آموزش و ارتقای سلامت آشنا شوند و از آن در ایفای نقش حرفه‌ای خود در نظام سلامت استفاده کنند.

اهداف رفتاری

انتظار می‌رود در پایان برنامه آموزشی، شرکت‌کنندگان قادر باشند بدون مراجعه به منابع آموزشی:

- ۱- نیاز، نیازسنجی و نیازسنجی آموزشی را تعریف کنند.
- ۲- اهمیت نیازسنجی در برنامه‌های آموزش و ارتقای سلامت را شرح دهند.
- ۳- مراحل یک نیازسنجی سلامت و نیازسنجی آموزش سلامت را نام ببرند.
- ۴- انواع روش‌های نیازسنجی را توضیح دهند.
- ۵- اصول اولویت‌بندی نیازهای شناسایی شده را توضیح دهند.
- ۶- مراحل استفاده از الگوی پرسید-پرسید را شرح دهند.
- ۷- در عمل یک نیازسنجی سلامت انجام دهند.
- ۸- نیازهای تعیین شده را اولویت‌بندی کنند.

گروه هدف

گروه هدف اختصاصی در این برنامه آموزشی، کارشناسان مسئول واحدهای آموزش سلامت دانشگاه‌های علوم پزشکی کشور، به عنوان افراد مرجع در برنامه‌های آموزشی و اطلاع‌رسانی در حوزه سلامت منطقه تحت پوشش خود هستند ولی با توجه به اهمیت نقش آموزش در فعالیت‌های سایر کارشناسان حوزه سلامت، محتوای آن می‌تواند برای گروه‌های مختلف کارشناسی نیز مورد استفاده قرار گیرد. با توجه به شیوه کارگاهی در ارائه این بخش، پیشنهاد می‌شود تعداد افراد شرکت‌کننده در کارگاه از ۳۰ نفر تجاوز نکند تا امکان استفاده بهتر از مطالب ارائه شده فراهم گردد.

عناوین مورد بحث

- ۱- تعریف مفاهیم و اصطلاحات شامل نیاز، نیازسنجی و نیازسنجی آموزشی
- ۲- مراحل انجام نیازسنجی در حوزه سلامت با تمرکز بر نیازسنجی آموزشی
- ۳- تکنیک‌های مورد استفاده در جمع‌آوری اطلاعات مرتبط با نیازسنجی
- ۴- اصول اولویت‌بندی نیازهای شناسایی شده
- ۵- تحلیل نیازهای اولویت‌بندی شده با استفاده از الگوی پرسید-پرسید

مدت زمان برنامه

این کارگاه در دو روز متوالی برگزار می شود و شرکت کنندگان حداقل هشت ساعت در هر روز در کارگاه حضور فعال دارند. کارگاه متشکل از جلسات عمومی و کار گروهی است.

امکانات مورد نیاز برای اجرای برنامه

۱- مکان کارگاه

- سالنی با ظرفیت ۴۰ نفر، با میز U شکل، صندلی های راحت و تجهیزات صوتی مناسب
- فضای مناسب برای برگزاری جلسات کار گروهی مجزا از سالن اصلی دارای میز و صندلی و وایت برد
- پرده نمایش و اورهد، ویدئو پروژکتور و کامپیوتر، وایت برد و ماژیک وایت بورد

۲- مواد مصرفی

- فولدر یا کلاسور حاوی چند برگه سفید A4، خودکار و بسته آموزشی کارگاه
- طلق شفاف و ماژیک آن ثبت نتایج کارهای گروهی
- پذیرایی متناسب با امکانات موجود

نحوه ارزیابی شرکت کنندگان

- ارزیابی ابتدایی شرکت کنندگان با استفاده از پیش آزمون طراحی شده
- ارزیابی مرحله ای با استفاده از پرسش های مرحله ای و سنجش میزان حضور فعال شرکت کنندگان
- ارزیابی پایانی شرکت کنندگان با استفاده از پس آزمون طراحی شده
- می توان ارائه یک طرح نیازسنجی در حوزه فعالیت کاری شرکت کنندگان را به عنوان شرط لازم برای دریافت گواهی نهایی برنامه آموزشی تعیین کرد.

منابع مورد استفاده

- Petersen DJ and Alexander GR. Needs Assessment in Public Health: A Practical Guide for Students and Professionals, 2001. Kluwer Academic/Plenum Publishers, New York.
- Gilmore GD and Campbell MD. Needs and Capacity Assessment Strategies for Health Education and Health Promotion, 2005. 3rd Edition, Ganes and Bartlett Publishers, Sudbury.
- Hooper J and Longworth P. Health needs assessment Workbook, 2002. Health Development Agency, London: www.hda-online.org.uk
- Pallant J. Health needs assessment Toolkit, 2002. Mid Hampshire, Primary Care Trust. London.
- Grant J. Learning needs assessment: assessing the need, *BMJ* 2002; 324:156-9.

پرسش های پیش آزمون / پس آزمون (Pretest/Posttest)

- ۱- کدامیک از موارد زیر، اولین گام در یک برنامه ریزی آموزشی است؟
  - الف- طراحی برنامه آموزشی
  - ب- نیازسنجی آموزشی
  - ج- تامین امکانات و وسایل مورد نیاز
  - د- تهیه ابزار ارزشیابی
- ۲- هر یک از موارد زیر، در کدام دسته از انواع نیازهای آموزشی (احساس شده، بیان شده، مقایسه ای و هنجاری) قرار می گیرند؟
  - الف- میزان مصرف میوه و سبزی در بین زنان باردار و شیرده در استان های جنوبی کشور پایین است.
  - ب- مدیر یک دبیرستان دخترانه طی نامه ای به مرکز بهداشتی درمانی منطقه خود، درخواست می کند تا یک برنامه آموزشی با موضوع بهداشت دوران قاعدگی برای دانش آموزان دبیرستانی برگزار کنند.
  - ج- زنان باردار شهری بیشتر از زنان باردار ساکن روستاها، به سزارین تمایل دارند.
  - د- کارشناسان بهداشت خانواده یک مرکز از مهارت ناکافی خود برای انجام مشاوره شیردهی آگاه هستند.
  - ه- استفاده از وسایل حفاظتی در کارگران کارخانه های سنگ کوبی پایین است.
- ۳- در شناسایی جمعیت هدف که اولین مرحله یک فرایند نیازسنجی آموزشی است، کدامیک مورد توجه قرار نمی گیرد؟
  - الف- مشخص کردن ویژگی های جمعیت هدف
  - ب- تعیین افراد یا گروه هایی که در انجام نیازسنجی درگیر خواهند بود
  - ج- دلایل انجام نیازسنجی در گروه هدف
  - د- تعیین تغییراتی که قرار است در جمعیت هدف ایجاد شود
- ۴- کدام روش نیازسنجی برای آزمون نظریه ها و مفاهیم کلی، بررسی موقعیت های پیچیده ای که پاسخ قطعی و مستقیم ندارد، و مواردی که ارزش گرفتن بازخورد از مخاطب بالاست، مناسب تر است؟
  - الف- مصاحبه
  - ب- بحث گروهی متمرکز
  - ج- استفاده از پرسشنامه
  - د- مشاهده
- ۵- در کدام روش نیازسنجی، بخشی از جمعیت هدف به صورت گروه های داوطلب یا گروه هایی که امکان دسترسی به آنها بیشتر است، دعوت می شوند و با دستور جلسه باز امکان تبادل اطلاعات فراهم می شود تا نیازهای جامعه شناسایی شود؟
  - الف- گروه اسمی
  - ب- جلسات عمومی
  - ج- بحث گروهی متمرکز
  - د- مصاحبه

۶- در کدام روش شرکت کنندگان با دادن رای و ارائه نظرات خود، فهرستی از نیازها و اولویت های مورد نظر خود را مشخص می کنند؟

الف- گروه اسمی

ب- جلسات عمومی

ج- بحث گروهی متمرکز

د- مصاحبه

۷- در اولویت بندی نیازهای شناسایی شده، کدام معیار ارزش کمتری دارد؟

الف- میزان تاثیر این نیاز بر جمعیت هدف

ب- میزان تغییرپذیری نیاز در اثر مداخلات مناسب

ج- زمان کوتاه برای رفع آن نیاز

د- در دسترس بودن منابع برای پاسخ به آن نیازها

۸- در استفاده از الگوی پرسید-پروSID برای نیازسنجی آموزشی، کدام مورد از عوامل مساعدکننده است؟

الف- مهارت فرد در انجام رفتار یا ترک آن

ب- نگرش فرد نسبت به انجام رفتار یا ترک آن

ج- شرایط و امکانات لازم برای انجام رفتار یا ترک آن

د- فشارهای اجتماعی بر فرد برای انجام رفتار یا ترک آن

۹- در استفاده از الگوی پرسید-پروSID برای نیازسنجی آموزشی، کدام مورد از عوامل مساعدکننده است؟

الف- مهارت قبلی فرد برای انجام رفتار یا ترک آن

ب- نگرش فرد نسبت به انجام رفتار یا ترک آن

ج- شرایط و امکانات لازم برای انجام رفتار یا ترک آن

د- فشارهای اجتماعی بر فرد برای انجام رفتار یا ترک آن

۱۰- در استفاده از الگوی پرسید-پروSID برای نیازسنجی آموزشی، کدام مورد از عوامل مساعدکننده است؟

الف- مهارت فرد در انجام رفتار یا ترک آن

ب- نگرش فرد نسبت به انجام رفتار یا ترک آن

ج- شرایط و امکانات لازم برای انجام رفتار یا ترک آن

د- فشارهای اجتماعی بر فرد برای انجام رفتار یا ترک آن

روز اول کارگاه

موضوع	زمان	ساعت	مجری
افتتاحیه کارگاه و بیان اهداف	۳۰ دقیقه		
معارفه شرکت کنندگان	۳۰ دقیقه		
اصطلاحات و مفاهیم نیازسنجی	۴۰ دقیقه		
مراحل انجام نیازسنجی ۱	۴۰ دقیقه		
استراحت و پذیرایی	۱۵ دقیقه		
انجام کار گروهی ۱	۴۵ دقیقه		شرکت کنندگان
ارائه نتایج کار گروهی ۱	۴۰ دقیقه		نمایندگان گروه ها
ناهار و نماز	۸۰ دقیقه		
مراحل انجام نیازسنجی ۲	۴۰ دقیقه		
انجام کار گروهی ۲	۶۰ دقیقه		شرکت کنندگان
ارائه نتایج کار گروهی ۲	۴۰ دقیقه		نمایندگان گروه ها
جمع بندی مطالب روز اول کارگاه	۱۰ دقیقه		

روز دوم کارگاه

موضوع	زمان	ساعت	مجری
مراحل انجام نیازسنجی ۳	۴۰ دقیقه		
انجام کار گروهی ۳	۶۰ دقیقه		شرکت کنندگان
ارائه نتایج کار گروهی ۳	۴۰ دقیقه		نمایندگان گروه ها
استراحت و پذیرایی	۱۵ دقیقه		-
الگوی پرسید-پروSID در نیازسنجی آموزشی	۴۵ دقیقه		
ناهار و نماز	۹۰ دقیقه		-
کار گروهی ۴	۶۰ دقیقه		شرکت کنندگان
ارائه نتایج کار گروهی ۴	۴۰ دقیقه		نمایندگان گروه ها
جمع بندی کارگاه و بیان انتظارات	۵۰ دقیقه		-

اصطلاحات و مفاهیم نیازسنجی در برنامه های آموزش و ارتقای سلامت

نیاز (Need): فاصله موقعیت موجود با موقعیت مطلوب یا فاصله موقعیت واقعی با موقعیت مورد نظر
نیاز آموزشی (Educational Need): تفاوت سطح دانش، مهارت، نگرش ها و تمایلات فرد، گروه یا اجتماع با سطح مورد نظر
دسته بندی نیازها: انواع مختلف نیاز وجود دارد که در زیر به برخی از آنها اشاره می شود:

۱. نیازهای هنجاری (Normative Needs) که با نام نیاز استاندارد نیز شناخته می شود. این نوع نیازها توسط صاحب نظران و متخصصان هر حوزه و براساس استانداردهای مشخص تعریف می شوند. برای مثال، با تعیین سطح مشخصی از آگاهی به عنوان استاندارد قابل قبول برای پیشگیری از چاقی و مشخص کردن تفاوت سطح آگاهی موجود فرد یا گروه با این استاندارد، نیاز آموزشی از نوع هنجاری در برنامه پیشگیری از چاقی تعیین می گردد.

۲. نیازهای محسوس (Felt Needs) که در آن درک تفاوت وضعیت موجود با وضعیت مطلوب توسط مخاطب باعث احساس نیاز در او می شود. در افرادی که احساس کنند کم کردن وزن اضافی برای سلامت آنان مفید است و برای کاهش وزن نیاز به یادگیری دارند، نیاز آموزشی محسوس دارند.

۳. نیازهای بیان شده (Expressed Needs) که آن را با نام تقاضا (Demand) هم می شناسند. افراد یا گروه هایی که نیاز محسوس خود را از راه های مختلف اعلام می کنند و تقاضای رفع آن را دارند، نیاز بیان شده دارند. تقاضای افراد برای استفاده از خدمات مشاوره ای برای کاهش وزن، از این دسته نیازها محسوب می شود.

۴. نیازهای مقایسه ای (Comparative Needs): مقایسه افراد یا گروه ها با یکدیگر به شناسایی این نیازها منجر می شود. وقتی افراد یا گروه های آموزش دیده در زمینه کاهش وزن را با افراد یا گروه هایی که آموزش ندیده اند از نظر شدت و بزرگی مشکل، هزینه های صرف شده و نوع مداخلات مقایسه می کنیم، نیاز مقایسه ای به آن برنامه آموزشی مشخص می شود.

نیازسنجی (Needs Assessment): لازمه تنظیم اهداف و تعیین روش برخورد با مشکلات، شناسایی و تحلیل آنهاست. نیازسنجی، مرور نظام مند مشکلات جمعیت هدف که منجر به توافق بر اولویت ها و نحوه تخصیص منابع می شود. نیازسنجی تلاش دارد تا علاوه بر شناسایی نیازها، بنابراین هدف فرایند نیازسنجی، تنها توصیف مشکلات جمعیت هدف نیست بلکه مشخص کردن فاصله بین پیامدهای موجود و پیامدهای مورد انتظار و تعیین اولویت ها برای استفاده اثربخش از منابع موجود را نیز شامل می شود.

منافع نیازسنجی: انجام نیازسنجی باعث خواهد شد تا مشارکت جامعه در فرایند تصمیم گیری تقویت شود، کار گروهی و مشارکتی ارتقا یابد، مهارت ها و تجارب توسعه یابد، ارتباط با سازمان ها و نهادهای فعال در سطح جامعه تقویت شود و از منابع در اختیار استفاده بهینه شود.

چالش های نیازسنجی: دشواری دسترسی به جمعیت هدف، سختی دستیابی به داده های مورد نظر، لزوم استفاده از زبان مشترک بین سازمان ها و بخش های مختلف، ایجاد تعهد و انگیزه برای کار تیمی، درگیر کردن سطوح بالاتر در تمام مراحل نیازسنجی و دشواری تبدیل یافته های حاصل از نیازسنجی به اقدام اثربخش را می توان از جمله مهمترین چالش هایی دانست که نیازسنجی با آنها روبروست.

نیازسنجی سلامت (Health Needs Assessment): وقتی هدف نیازسنجی، شناسایی و اولویت بندی مشکلاتی باشد که سلامت جمعیت هدف را به خطر انداخته است تا برای برخورد با آنها، تصمیمات مناسب اتخاذ شود، نیازسنجی سلامت انجام شده

است. موضوع نیازسنجی سلامت، تشویق مردم برای فکر کردن به سلامت، و اندیشیدن به نحوه طراحی و اجرای برنامه هایی است که باعث ارتقای سلامت آنان خواهد شد. نیازسنجی سلامت ابزار پیشنهادی برای فراهم کردن شواهد و مستندات در جمعیتی است که قرار است نظام ارائه خدمات سلامت برای آنها طراحی شود و به تعیین نابرابری های سلامت منجر می شود. شرط موفقیت برنامه های سلامت در یک جامعه، شناسایی و اولویت بندی نیازهای سلامت با مشارکت فعال دست اندرکاران (Stakeholders) برنامه هاست تا با ایجاد تعهد در آنان، به عنوان شرکای فعال در تصمیم گیری ها و برخورد با مشکلات و موانع نقش خود را جدی بدانند و خود را به نوعی مالک برنامه ها به حساب آورند.

نیازسنجی آموزشی (Educational Needs Assessment): هنگامی که بخواهیم تفاوت سطح دانش، مهارت ها، نگرش ها و تمایلات موجود افراد یا گروه ها را با وضعیت مطلوب تعیین کنیم، نیازهای آموزشی آنها را شناسایی کرده ایم و نیازسنجی آموزشی انجام داده ایم. در حوزه آموزش سلامت سوال اساسی آن است که جامعه چه چیزی می خواهد، به چه نیاز دارد و چه کاری برای آن می توان انجام داد؟

مراحل انجام نیازسنجی

فرایند نیازسنجی و نیازسنجی سلامت، شامل مراحل است که شروع آن با شناسایی و تحلیل مخاطب است:

- ۱- شناسایی جمعیت هدف
- ۲- برنامه ریزی برای انجام نیازسنجی
- ۳- جمع آوری داده ها با استفاده از روش های مختلف
- ۴- اولویت بندی نیازهای شناسایی شده
- ۵- ارزیابی اختصاصی اولویت انتخاب شده

مرحله اول: شناسایی جمعیت هدف

گروهی که برای طراحی و اجرای نیازسنجی تعیین شده اند، برای شروع کار باید به این سؤالات پاسخ دهند:

۱. نیازسنجی قرار است در کدام جمعیت هدف انجام شود؟ این جمعیت هدف چه ویژگی هایی دارد؟ ویژگی های دموگرافیک (مانند سن، جنس، نژاد، قومیت، زبان، وضعیت تاهل، تعداد فرزندان، سطح سواد)، ویژگی های جغرافیایی (مانند محل زندگی، روستایی یا شهری بودن، بزرگی شهر یا کشور، آب و هوا) و ویژگی های اقتصادی/اجتماعی (مانند سطح درآمد، آموزش، وضعیت شغلی) در آنها چگونه است؟
۲. چرا این جمعیت به عنوان گروه در اولویت انتخاب شده است؟ دلایل انجام نیازسنجی در این جمعیت چیست؟ آیا این جمعیت ویژگی خاصی دارد که باعث شده تا اهمیت آن برای نیازسنجی بیشتر شود؟ آیا این جمعیت نسبت به دیگر جمعیت ها وضعیت بدتری دارد؟
۳. قرار است چه تغییرات مثبتی در وضعیت گروه هدف حاصل شود؟

مرحله دوم: برنامه ریزی برای انجام نیازسنجی

پس از شناسایی اولیه جمعیت هدف، باید این موارد مشخص شود:

۱. تعیین اهداف کلی و اختصاصی: هدف از نیازسنجی چیست؟ اهداف کلی و اختصاصی نیازسنجی کدام است؟ قرار است بعد از انجام نیازسنجی به چه چیزی برسیم؟ و اگر فعالیت های طراحی شده با موفقیت همراه باشد، گروه هدف نسبت به قبل چه تغییری خواهند کرد؟ چه چیزی را متفاوت با قبل می دانند یا انجام می دهند؟
  ۲. حوزه این نیازسنجی کدام است؟ قرار است فاصله وضعیت موجود با وضعیت مطلوب در سیاست ها، برنامه ها، فعالیت ها یا نتایج تعیین شود؟
  ۳. برای شناسایی نیازهای جمعیت هدف، چه فعالیت هایی باید انجام شود؟
  ۴. چه افراد یا گروه هایی باید در فرایند شناسایی نیازها و اولویت بندی آنها درگیر شوند؟ چه کسانی درباره مشکلات می دانند، چه کسانی به آنها توجه دارد و چه کسانی می توانند کاری انجام دهد؟
  ۵. کدام منابع (تجهیزات و امکانات فنی، زمان، نیروی انسانی و منابع مالی) برای نیازسنجی در جمعیت هدف مورد نیاز است؟
  ۶. در طی اجرای برنامه، ممکن است چه مشکلات، موانع و تهدیدهایی بروز کند؟ چگونه و با کدام راهکارها می توان با این مشکلات مقابله کرد؟
  ۷. چگونه موفقیت برنامه را می توان اندازه گرفت؟ چگونه می توان از این که برنامه مسیر درست خود را طی می کند، اطمینان پیدا کرد؟
- در پایان این دو مرحله، جمعیت هدفی را که قرار است با آن کار کنیم مشخص شده و هدف نیازسنجی و حوزه آن تعیین می شود.

کار گروهی ۱

تصمیم دارید در منطقه تحت پوشش خود نیازسنجی آموزشی انجام دهید.

الف- مشخصات جمعیت هدف برنامه خود را براساس معیارهای زیر توصیف کنید:

منطقه جغرافیایی، تعداد، توزیع سنی، توزیع جنسی، دین و مذهب، قومیت و نژاد، زبان، سطح سواد، وضعیت اشتغال، سطح

درآمد، محیط زندگی، منابع، اولویت های محلی و ملی، دیدگاه افرا درباره نیازها

ب- برای طراحی برنامه نیازسنجی آموزشی، موارد زیر را مشخص کنید.

۱- هدف کلی و اهداف اختصاصی

۲- حوزه نیازسنجی (سیاست ها، فعالیت ها، برنامه ها یا نتایج)

۳- فعالیت های مورد نیاز برای شناسایی گروه هدف

۴- افرادی که در فرایند نیازسنجی درگیر خواهند بود

۵- منابع مورد نیاز برای نیازسنجی شامل تجهیزات و امکانات فنی، زمان، نیروی انسانی و منابع مالی

۶- مشکلات احتمالی در طی اجرای برنامه نیازسنجی

۷- برنامه ابتدایی برای پایش و ارزشیابی نیازسنجی

مرحله سوم: جمع آوری داده ها

برای شناسایی نیازها باید تکنیک های مناسب به کار گرفته شوند. انتخاب این تکنیک ها باید متناسب با اهداف نیازسنجی باشد، به طوری که اگر درگیر ساختن گروه هدف برای اندیشیدن به موضوع مورد نظر باشد، لازم است از روش های مشارکتی استفاده گردد. روش ها باید متناسب با منابع موجود باشند. این منابع تنها شامل منابع مالی و تجهیزات نیست و مهارت های فردی و دانش لازم در زمینه جنبه های فنی استفاده از هر روش را نیز شامل می شود. داده های حاصل از دو یا چند منبع و به کار بردن چند روش، می تواند قابل اعتماد تر از یک روش باشد و توجه به داده های حاصل از بررسی های کیفی در کنار روش های کمی نیز ضروری است. به هر حال، باید توجه داشت که مشارکت جمعیت هدف در کلیه مراحل نیازسنجی شرط اساسی موفقیت است.

انواع تکنیک های نیازسنجی

۱. **بحث گروهی متمرکز:** این تکنیک نوعی بررسی کیفی است و اغلب برای اطلاع از عقاید و نظرات افراد درباره موضوعی خاص به کار می رود. گروه های ۸ تا ۱۲ نفره متشکل از افراد منتخب جمعیت هدف با حضور تسهیلگران مسلط به موضوع در یک زمان مشخص بحث می کنند و اطلاعات حاصل از این روش برای طراحی مداخلات آینده مورد استفاده قرار می گیرد. مشخصه آن، طرح سوالات بازی است که اعضای گروه را برای پاسخ دادن تحریک می کند. استفاده از این روش نیازمند برخورداری از مهارت های لازم برای نگهداشتن تمرکز افراد درباره موضوع و هدایت بحث است. این روش برای آزمون نظریه ها و مفاهیم کلی، بررسی موقعیت های پیچیده ای که پاسخ قطعی و مستقیم ندارد، و مواردی که ارزش گرفتن بازخورد از مخاطب بالاست، مناسب خواهد بود و کشف نحوه فکر کردن جمعیت هدف به موضوع و چرایی این نوع فکر کردن ها را امکان پذیر می سازد. با این حال، معایبی نیز دارد. بحث گروهی متمرکز نیاز به زمان زیاد دارد، افراد کمتری را درگیر می کند و هزینه اجرای آن بالاست. بدون آشنایی مجریان این روش با زبان مخاطبان و برخورداری از مهارت های ارتباطی مناسب با آنها، نتایج مطلوبی به دست نخواهد آمد. یادداشت برداری و در صورت امکان ضبط کلیه مواردی که توسط افراد در جلسه بیان می شود در این تکنیک حیاتی است. با استخراج و مقایسه گفته های شرکت کنندگان و رسیدن به محورهای اصلی و جزئیات هر محور می توان دیدگاه های افراد درباره نیازهای سلامت مشخص کرد.

۲. **جلسات عمومی:** با دعوت بخشی از جمعیت هدف به صورت گروه های داوطلب یا گروه هایی که امکان دسترسی به آنها بیشتر است، نیز می توان برای شناسایی نیازهای جامعه اقدام کرد. گروه های دست اندرکار به ویژه تصمیم گیرندگان، شرکا و مخالفان نیز می توانند به این جلسات دعوت شوند. در این نوع جلسات که دستور جلسه باز دارند، فرصتی ارزشمند برای دیدار افراد مختلف و تبادل اطلاعات فراهم می شود. مهمترین عیب این روش، تمایل اندک افراد برای شرکت در جلسات و محدودیت تعداد افراد درگیر در فرایند نیازسنجی است.

۳. **استفاده از شاخص های سلامت:** با استفاده از داده های ثبت شده در ادارت و سازمان های مسئول سلامت، شاخص های سلامتی محاسبه می شود که با انتشار آنها، می تواند ابزاری مناسب برای شناسایی نیازهای سلامت جامعه محسوب شود. این شاخص ها هر چند مفهوم مشکلات و عوامل علیتی مرتبط با آنها را نشان نمی دهند و معمولاً به دلیل عدم مشارکت جامعه در طی فرایند جمع آوری داده ها و محاسبه آنها، برانگیختگی جمعیت هدف را به دنبال ندارد، با این حال برای درک واقعیت مشکلات سلامت یک جامعه سودمند خواهد بود.

۴. **استفاده از افراد کلیدی در جامعه:** از افراد کلیدی که دارای دیدگاه و تخصص در زمینه موضوع مورد نظر هستند، می توان درباره درک آنان از موضوع پرسید. این روش برای کشف نیازهای احساس شده، نگرش ها و ارزش های افراد جامعه، سوء تفاهم های مرتبط با موضوع و نیز وضعیت منابع درون جامعه کاربرد دارد و اگر شکل گروهی به خود بگیرد می تواند به درک نیازها و ترغیب تلاش های هماهنگ کننده منجر شود. این روش معمولاً ساده و با هزینه کم قابل استفاده است. با این حال، نبود توافق بین افراد کلیدی مهمترین عیب این روش محسوب می شود.

۵. **استفاده از پرسشنامه:** استفاده از پرسشنامه های با روایی (Validity) و پایایی (Reliability) قابل قبول که بتواند اطلاعات دقیق و اختصاصی مرتبط با نیازهای یک جامعه را جمع آوری کند، روشی آسان است که با حفظ گمنامی پاسخ دهندگان می تواند در گروه های بزرگتر و زمان کوتاه تری، به شناسایی نیازهای یک جامعه کمک نماید. با این حال، به دلیل ماهیت فردی پاسخ ها، ممکن است پاسخ های داده شده با نظرات ارائه شده در گروه ها متفاوت باشد.

۶. **گروه اسمی (Nominal Groups):** در این تکنیک، شرکت کنندگان در طی فرایند سازمان یافته با یکدیگر تعامل داشته و با دادن رای و ارائه نظرات خود، فهرستی از نیازها و نیز اولویت های مورد نظر خود را مشخص می کنند. این روش که منعکس کننده نظرات گروه است، می تواند زمینه ساز ارائه نظرانی شود که ممکن است پنهان بماند و امکان ارائه بازخورد مناسب درباره موضوع نیز وجود دارد. اشکال عمده آن رای گیری بدون دقت کافی است که ممکن است در مراحل شناسایی مشکل و اولویت بندی رخ دهد.

۷. **مصاحبه (Interview):** معمولاً به صورت فردی مصاحبه انجام می شود و می تواند به اشکال سازمان یافته، نیمه سازمان یافته یا آزاد باشد. این روش می تواند باعث فراهم کردن اطلاعات با کیفیت بالا و حاوی مطالب عمیق درباره ارزش ها، باورها، احساسات و نیازهای احساس شده شود، امکان دریافت بازخورد فوری در آن وجود دارد و پاسخ های داده شده در همان زمان روشن می شود. در مصاحبه ها نظرات و دیدگاه هایی ارائه می شوند که معمولاً در بررسی های رسمی به دست نمی آید. معایب عمده این روش، نیاز به وقت زیاد و هزینه بالای آن، ضرورت حضور یک مصاحبه کننده ماهر و مسلط به مهارت های ارتباطی موثر در آن و مشکلات نتیجه گیری از مصاحبه ها خواهد بود.

۸. **مشاهده (Observation):** با مشاهده وضعیت گروه هدف درک خوبی از وضعیت رفتاری و رخدادهای زندگی افراد حاصل می شود و در طی استفاده از آن، رابطه با اعضای جامعه هدف شکل می گیرد. این روش که توسط مشاهده گران آگاه به موقعیت مورد نظر اجرا می شود، نیاز به زمان زیاد و هزینه پرسنلی بالا دارد و دشواری مشاهده وضعیت جمعیت هدف اشکال عمده آن است.

کار گروهی ۲

با توجه به خصوصیات منطقه و گروه هدف منتخب خود برای شناسایی و تعیین نیازها، کدام تکنیک های زیر را مناسب تر می دانید؟ برای استفاده درست از تکنیک هایی که انتخاب کردید، چه مراحل باید طی شود؟

۱. بحث گروهی متمرکز
۲. نشست با افراد کلیدی
۳. مصاحبه
۴. روش گروه اسمی
۵. استفاده از شاخص های سلامت منطقه
۶. استفاده از پرسشنامه
۷. مشاهده گروه هدف

مرحله چهارم: اولویت بندی نیازهای شناسایی شده

الف- انتخاب معیارهای تعیین اولویت: ملاک های زیادی برای تعیین درجه اولویت برای نیازهای شناسایی شده وجود دارد که از میان آنها به چهار گروه اصلی معیار توجه بیشتری می شود:

۱- میزان تاثیر (Impact) بر جمعیت هدف از نظر شدت (تاثیر بر عملکرد افراد و اثرات طولانی مدت آن) و بزرگی (تعداد افراد درگیر با این نیاز)

۲- میزان تغییرپذیری (Changability) آنها در نتیجه مداخلات مناسب

۳- قابل قبول بودن (Accessability) تغییرات مورد نظر برای کسب تاثیر مطلوب

۴- در دسترس بودن منابع (Resource Feasibility) برای تغییرات در آنها

ب- وزن دهی به معیارهای انتخاب شده: از آنجا که ممکن است میزان اهمیت هر یک از معیارهای اولویت بندی با دیگری متفاوت باشد، برای هر معیار وزن ثابتی مدنظر قرار می گیرد. از این امتیاز در محاسبه امتیازات نهایی هر نیاز استفاده خواهد شد.

ج- امتیازدهی و تعیین اولویت ها: با داشتن فهرستی از نیازهای شناسایی شده، معیارهای امتیازدهی و وزن آنها، افراد گروه نظرات خود را درباره هر نیاز ارائه می کنند و با جمع امتیازات داده شده، اولویت ها تعیین می شود.

هدف از مرحله دوم تعیین لیستی از اولویت های برای جمعیت تعریف شده، ارزیابی شرایط و عوامل تعیین کننده مرتبط برای هر یک از این اولویت ها برای اثر بر حسب میزان و شدت و قابلیت تغییر است.

کار گروهی ۳

۱. با اجرای تکنیک هایی که در کار گروهی قبلی انتخاب کردید، فهرستی از مشکلات سلامت منطقه را مشخص کنید. در گروه و از طریق رای دادن، ۵ تا ۷ مشکل را از این فهرست انتخاب کنید و در جدول اولویت بندی قرار دهید.
۲. با انتخاب معیارهای مناسب، وزن دادن به هر کدام از آنها و امتیازدهی در گروه، اولویت های نهایی را از بین مشکلات فوق تعیین کنید. محدوده وزن دهی را ۱ تا ۳ و محدوده امتیازبندی را ۱ تا ۵ در نظر بگیرید.

ردیف	مشکلات سلامت انتخاب شده						
	رتبه در اولویت بندی	جمع امتیازات	معیار پنجم (وزن معیار)	معیار چهارم (وزن معیار)	معیار سوم (وزن معیار)	معیار دوم (وزن معیار)	معیار اول (وزن معیار)
۱							
۲							
۳							
۴							
۵							

مرحله پنجم: ارزیابی اختصاصی اولویت انتخاب شده

اکنون که اولویت پرداختن به نیازهای شناسایی شده مشخص شده است لازم است به طور اختصاصی نیازهای اولویت دار بررسی شود و برای رفع آنها اقدام گردد. تحلیل درست نیاز در اولویت که شامل بررسی عوامل موثر در ایجاد و گسترش آن هستند، بخش عمده اقدامات این مرحله را تشکیل می دهد. با کمک نتایج این مرحله از نیازسنجی است که می توان مداخله مناسبی را برای رفع نیازهای منتخب طراحی و اجرا کرد.

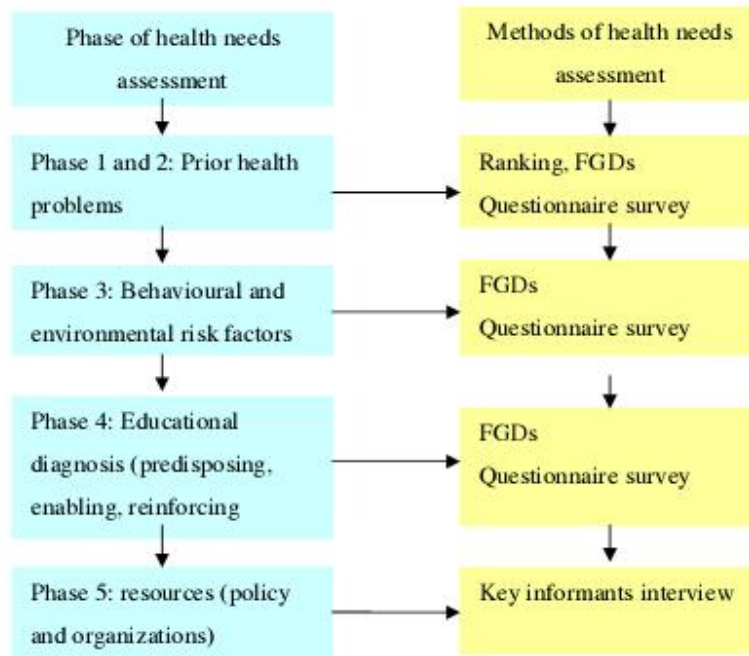
الگوی پرسید-پروسید (PRECEDE/PROCEED Model) یکی از الگوهای است که در نیازسنجی آموزشی کاربرد بسیاری دارد. در این الگوی برنامه ریزی پس از تعیین اولویت مشکلات سلامت در گروه هدف، عوامل رفتاری و محیطی موثر بر مشکلات سلامت انتخاب شده تعیین می شود و سپس به ارزیابی عوامل موثر بر رفتارها شامل عوامل مساعدکننده، عوامل قادرکننده و عوامل تقویت کننده پرداخته می شود. در مرحله پایانی نیز عوامل سازمانی و سیاستی موثر بر مشکل سلامت و منابع مورد نیاز برای تحقق اهداف برنامه ارزیابی می شود. با توجه به اهمیت الگوی مذکور توضیحات بیشتری در زیر خواهد آمد:

در الگوی پرسید-پروسید، که اولین بار توسط گرین و کروتر به عنوان چارچوبی نظام مند برای برنامه ریزی تغییر رفتار در حوزه سلامت تدوین و معرفی شد، با فراهم کردن چارچوبی مشخص برای برنامه ریزی، امکان بررسی رابطه علیتی در تحلیل یک مشکل سلامتی را به برنامه ریزان می دهد. این الگو، پنج مرحله دارد:

- 1- تشخیص اجتماعی (Social Diagnosis) برای تعیین دل نگرانی های اجتماعی جمعیت هدف
- 2- تشخیص همه گیری شناسی (Epidemiological Diagnosis) برای ارزیابی آمارها و شاخص های سلامت منطقه
- 3- تشخیص رفتاری (Behavioral Diagnosis) برای شناسایی عوامل رفتاری و غیررفتاری (محیطی) موثر بر مشکل سلامت

- 4- تشخیص آموزشی (Educational Diagnosis) برای مشخص کردن عوامل رفتاری موثر بر رفتارها
  - 5- تشخیص مدیریتی (Administrative Diagnosis) برای ارزیابی منابع لازم و مقدمات سازمانی و اجرایی مداخله
- در الگوی پرسید-پروسید، عوامل مساعد کننده (Predisposing Factors) به عواملی گفته می شود که قبل از یک رفتار در گروه هدف وجود دارند و توجیه و انگیزه رفتار را در آنان فراهم می کنند. دانش، نگرش ها و باورهای افراد، ترجیحات فردی، مهارت های از قبل موجود و خودکارآمدی (Self-efficacy)، به معنای اطمینانی که فرد به خود دارد که می تواند رفتاری را انجام دهد، در این دسته از عوامل قرار می گیرند. عوامل قادرکننده (Enabling Factors) عواملی هستند که قبل از رفتار وجود دارند و اجازه می دهند تا انگیزه برای انجام یک رفتار تحقق یابد. این دسته از عوامل که مستقیم یا غیرمستقیم (از طریق یک عامل محیطی) بر روی رفتار تاثیر می گذارند، شامل برنامه ها، خدمات و منابع مورد نیاز برای تحقق پیامدهای رفتاری و محیطی، و نیز مهارت های انجام رفتار مورد نظر هستند. گروه سوم از عوامل موثر بر رفتار، عوامل تقویت کننده (Reinforcing Factors) نام دارند که بعد از انجام یک رفتار حضور می یابند و باعث تداوم انجام رفتار خواهند شد. حمایت های اجتماعی، تاثیر همسانان (Peers)، افراد مهم، کلیدی و مرجع برای جامعه هدف از دسته این عوامل محسوب می شوند. به این ترتیب با بررسی اختصاصی مشکل سلامت در اولویت و عوامل موثر بر آن و نواقص موجود هر قسمت می توان به نتایج کاملی از یک فرایند نیازسنجی آموزشی که بخشی از نیازسنجی سلامت است دست یافت.

هر یک از مراحل پنجگانه فوق با انجام تکنیک های مناسب عملیاتی می شود که در شکل نشان داده شده است.

کار گروهی ۴

برای یک مشکل سلامت که در کار گروهی قبلی به عنوان اولویت منطقه مشخص شده است، قصد دارید نیازسنجی آموزشی مبتنی بر الگوی پرسید-پروسید انجام دهید. در هر یک از مراحل زیر، درباره عوامل احتمالی مرتبط با مشکل سلامت در گروه خود بحث کنید و مناسب ترین تکنیک انجام نیازسنجی را معرفی نمایید.

۱- تشخیص رفتاری (تعیین عوامل رفتاری و محیطی موثر بر مشکل سلامت)

۲- تشخیص آموزشی (تعیین عوامل مساعدکننده، قادرکننده و تقویت کننده موثر بر رفتار مورد نظر)

تشخیص اجرایی (تعیین منابع سازمانی، سیاستی و اجرایی موثر بر رفع مشکل سلامت)

